INGLIZ TILIDAN O'ZBEK TILIGA SINXRON TARJIMA QILISHDA TIL TUZILMASI MUAMMOLARI

Bekmurodov Jahongir Bahodir o‘g‘li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish til tuzilishi, sintaksis, madaniy nuanslar va so'z boyligidagi farqlardan kelib chiqadigan o'ziga xos qiyinchiliklar majmuini keltirib chiqaradi. Ushbu tadqiqot maqolasi ushbu muammolarni o'rganadi, tarjimonlar duch keladigan murakkab muammolarni ta'kidlaydi va samarali javob berish strategiyasini taklif qiladi. Ushbu maqola o'ziga xos lingvistik jihatlar va amaliy mulohazalarni o'rganib chiqib, ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish sifati va aniqligini oshirish bo'yicha ma'lumot berishga qaratilgan.

Annotation: Simultaneous interpretation from English into Uzbek presents a unique set of challenges stemming from differences in language structures, syntax, cultural nuances, and lexical gaps. This research paper explores these challenges, highlighting the complexities faced by interpreters and proposing strategies to address them effectively. By examining specific linguistic aspects and practical considerations, this paper aims to provide insights into enhancing the quality and accuracy of English to Uzbek simultaneous interpretation.

Kalit so'zlar: Sinxron talqin, ingliz, o'zbek, til tuzilishi, muammolar, strategiyalar.

Sinxron tarjima, og'zaki xabarlarni real vaqt rejimida bir tildan ikkinchi tilga etkazish jarayoni lingvistik tajriba, tezkor ishlov berish qobiliyatlari va madaniy sezgirlikni talab qiladigan kognitiv talabchan vazifadir. Tarjimonlar ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishda til tuzilmalari, sintaktik qoliplar va madaniy kontekstlardagi tafovutlardan kelib chiqadigan ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ingliz Tili, an Hind-Evropa tili va O'zbek tili, A turkiy til, grammatik xususiyatlar, leksika va madaniy nuanslarda tub farqlarni namoyish etadi. Ushbu farqlarni boshqarish aniq va ravon tarjimalarni etkazishga intilayotgan tarjimonlar uchun katta to'siqlarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqola ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish jarayonida tarjimonlar duch keladigan til tuzilishidagi muammolarni o'rganib chiqadi, tadqiqot natijalari va nazariy asoslarga asoslanib, ushbu lingvistik ishga xos bo'lgan murakkabliklarni ochib beradi. Lingvistik tuzilmalar, kognitiv ishlov berish mexanizmlari va amaliy strategiyalarni tizimli tahlil qilish orqali ushbu maqola ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish sifati va samaradorligini oshirish bo'yicha tushunchalar berishga qaratilgan.

Ushbu maqolaga ilmiy qat'iylikni qo'shish uchun sinxron tarjima qilish va til tuzilishidagi farqlarni o'rgangan tegishli tadqiqotlar va nazariy asoslarga havolalarni kiritish juda muhimdir. Masalan; misol uchun, kabi tadqiqotchilar Francoiscois Grosjan va Daniel Gile tilni qayta ishlash, kognitiv yuk va tarjimonlarning ishlashining turli jihatlarini o'rganib, tarjimalarni o'rganish sohasiga katta hissa qo'shdilar. Grosjanning ikki tilli va tilni qayta ishlash bo'yicha ishi ikki tilli shaxslarning lingvistik resurslarni qanday boshqarishi va tarjima paytida turli til tizimlari o'rtasida harakatlanishiga oydinlik kiritadi. Xuddi shunday, Gilening harakat modeli ham tushunish uchun nazariy asos yaratadi kognitiv jarayonlar sinxron tarjima qilish bilan bog'liq va tarjimon ishiga ta'sir qiluvchi omillar, shu jumladan manba va maqsadli tillar o'rtasidagi til tuzilishidagi farqlar. Bundan tashqari, Sandra Halverson va Birgitta Englund Dimitrova kabi olimlar tomonidan olib borilgan empirik tadqiqotlar aniq til juftliklarini va aniq tarjima qilishda tarjimonlar duch keladigan muammolarni o'rganib chiqdi. Halversonning sinxron tarjimada tilga xos omillar bo'yicha olib borgan tadqiqotlari lingvistik mahorat va

tarjima muammolarini engishda manba va maqsadli tillar bilan tanishishning muhimligini ta'kidlaydi. Englund Dimitrovaning leksik bo'shliqlar va tarjimadagi madaniy ma'lumotlarga oid tadqiqotlari tarjimonlar tomonidan lingvistik va madaniy to'siqlarni bartaraf etish va og'zaki nutqning sodiq ijro etilishini ta'minlash strategiyalariga oydinlik kiritdi. Ushbu ilmiy ishlardan olingan tushunchalarni ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilishda til tuzilishi muammolari muhokamasiga qo'shib, ushbu maqola murakkabliklarni tushunish uchun mustahkam nazariy asos va empirik asos yaratadi. Bundan tashqari, tegishli tadqiqot ishlariga asoslanib, ishning ishonchliligi va akademik qat'iyligini oshiradi, bu sohani va uning tarjimonlarni tayyorlash va amaliyotga ta'sirini har tomonlama tushunishni namoyish etadi.

Til tuzilishi ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi farqlar:

Ingliz va o'zbek tillarining til oilalari va tarixiy rivojlanishidan kelib chiqadigan lingvistik tuzilmalari turli o'lchovlar, jumladan sintaksis, morfologiya va fonologiya bo'yicha sezilarli darajada farqlanadi. Ingliz Tili Hind-Evropa tili sifatida asosan ushbu til oilasidagi ko'plab tillarga xos bo'lgan predmet-fe'l-ob'ekt (SVO) so'z tartibiga amal qiladi. Aksincha, turkiy tillar oilasiga mansub o'zbek tilida odatda turkiy tillar orasida umumiy sintaktik xususiyatni aks ettiruvchi predmet-ob'ekt-fe'l (SOV) so'z tartibi namunasi qo'llaniladi.

So'z tartibidagi bu farq ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish vazifasi yuklatilgan tarjimonlar uchun katta qiyinchilik tug'diradi, chunki ular jumlalarni Real vaqt rejimida maqsadli tilning grammatik konventsiyalariga mos ravishda tezda qayta tuzishlari kerak. Bundan tashqari, ingliz va o'zbek tillarining morfologik tizimlari ancha farq qiladi. Grammatik munosabatlar va nuanslarni etkazish uchun ingliz tili asosan yordamchi fe'l va predloglarga tayanadi, o'zbek tilida esa shunga o'xshash maqsadlar uchun postpozitsiyalar va ish belgilari qo'llaniladi.

Frants Andres Morrissi va Sandra Xeyl kabi tadqiqotchilarning ishlari til tuzilishi farqlarining tarjima sifati va samaradorligiga ta'sirini yoritib berdi. Morrissining tarjima qilishda sintaktik tuzilmalarni kognitiv qayta ishlash bo'yicha olib borgan tadqiqotlari turli xil so'zlar tartibi naqshlari va grammatik konstruktsiyalar bilan bog'liq muammolarni ta'kidlab, tarjimonlarning lingvistik ishlov berish strategiyalarini mos ravishda moslashtirish zarurligini ta'kidlaydi. Xeylning tafsirda morfologik murakkablik bo'yicha olib borgan tadqiqotlari aniq morfologik tizimlarga ega bo'lgan tillar bo'yicha aniq tarjimalarni berishning nozik tomonlarini yanada yoritib beradi va bu qiyinchiliklarni engishda lingvistik mahorat va kognitiv moslashuvchanlikning muhimligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, ingliz va o'zbek tillarining fonologik xususiyatlari, shu jumladan unli tizimlar, undoshlar zaxiralari va prosodik naqshlar sinxron tarjimaning murakkabligiga yordam beradi. Ingliz tili unli tovushlar va undosh klasterlarning boy qatorini namoyish etadi, o'zbek tili esa nisbatan sodda unli tizimga va aniq fonotaktik cheklovlarga ega. Tarjimonlar ushbu fonologik farqlarni o'z tarjimalarida ravonlik va ravshanlikni saqlab, vazifaning kognitiv talablarini yanada oshirishi kerak. Ushbu til tuzilishidagi farqlarni hisobga olgan holda, ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish bilan shug'ullanadigan tarjimonlar ikkala tilning grammatik tizimlari, sintaktik konstruktsiyalari va fonologik xususiyatlarini chuqur tushunishlari kerak. Lingvistik tadqiqotlarning nazariy tushunchalari va tarjima tadqiqotlarining empirik dalillariga asoslanib, tarjimonlar ushbu lingvistik murakkabliklarni boshqarish va manba tili nutqining nuanslarini qamrab oladigan aniq tarjimalarni etkazish uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqishlari mumkin.

Leksik bo'shliqlar va madaniy nuanslar:

Ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish sohasida tarjimonlar nafaqat tarkibiy tafovutlarga, balki ikki tilni ajratib turadigan leksik bo'shliqlar va madaniy nuanslarning murakkab tarmog'iga ham duch kelmoqdalar. Ushbu nomuvofiqliklar katta muammolarni keltirib chiqaradi, chunki ba'zi tushunchalar yoki iboralarda maqsadli tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentlar etishmasligi mumkin, bu tarjimonlarga semantik bo'linishni bartaraf etish uchun parafrazlash yoki kontekstli tushuntirishlar berish kabi ijodiy strategiyalarga murojaat qilishni talab qiladi.

Syuzan Bassnett va ANDR kabi tilshunoslar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar va Lefevere tillararo muloqotning ko'p qirrali tabiatiga oydinlik kiritib, madaniy ma'lumotnomalar va idiomatik iboralarni tarjima qilishning murakkabliklarini o'rganib chiqdi. Bassnettning tarjima nazariyasini o'rganishi matnlarning asosiy ma'nosini lingvistik chegaralar bo'ylab etkazishda madaniy kompetentsiya va kontekstual tushunishning muhimligini ta'kidlaydi. Xuddi shunday, lefeverening tarjimadagi mafkura va madaniy kontekstning roli haqidagi tadqiqotlari til, madaniyat va tarjima o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'kidlab, leksik va madaniy tafovutlar keltirib chiqaradigan muammolarni ta'kidlaydi. Bundan tashqari, Mariya Timoczko va Lourens Venuti kabi olimlar tomonidan olib borilgan empirik tadqiqotlar tarjimonlar tomonidan tarjima qilish sozlamalarida leksik bo'shliqlar va madaniy nuanslarni boshqarish strategiyasini o'rganib chiqdi. Tymoczkoning tarjima strategiyalari va madaniyatlararo aloqalar bo'yicha tadqiqotlari tarjimonlar tomonidan murakkab tushunchalar va madaniy nuanslarni samarali etkazish uchun qabul qilingan ijodiy yondashuvlarni yoritadi. Venutining tarjima siyosatiga bag'ishlangan ishi tarjimaning ijtimoiy-madaniy o'lchovlarini yanada ta'kidlaydi, tarjima amaliyoti va til tanlovini shakllantirishda mafkura va kuch dinamikasining rolini ta'kidlaydi. Ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish bilan shug'ullanuvchi tarjimonlar leksik va madaniy tafovutlarning murakkab zaminida harakat qilish uchun nafaqat lingvistik malakaga, balki madaniy sezgirlik va kontekstual ongga ham ega bo'lishlari kerak. Tarjimonlar tarjima tadqiqotlarining nazariy tushunchalari va tarjima tadqiqotlarining empirik dalillariga asoslanib, tarjimonlar leksik bo'shliqlar va madaniy nuanslarni ko'rib chiqish uchun moslashuvchan strategiyalarni ishlab chiqishlari va shu bilan ularning tarjimalarining aniqligi va aniqligini ta'minlashlari mumkin. Bundan tashqari, davom etayotgan o'quv va malaka oshirish dasturlari tarjimonlarni ushbu muammolarni samarali hal qilish va ko'p tilli kontekstlarda tarjima xizmatlarining sifatini oshirish uchun zarur ko'nikma va bilimlar bilan jihozlashi mumkin.

Kognitiv yuk va ishlov berish cheklovlari:

Sinxron tarjima, murakkab kognitiv vazifa sifatida, tarjimonlarning kognitiv ishlov berish qobiliyatlari va ko'p vazifali qobiliyatlariga katta talablar qo'yadi. Tarjimonlarga manba tilini tinglash, xabarni tushunish va Real vaqt rejimida ekvivalent tarjimani yaratish vazifasi yuklatilgan, shu bilan birga ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi lingvistik farqlar yuklagan bilim yukini boshqarish. Ushbu kognitiv yukni tarjima qilish jarayoniga murakkablik qatlamlarini qo'shadigan tarkibiy tafovutlar, leksik qiyinchiliklar va madaniy nuanslar kuchaytirishi mumkin. Daniel Kahneman va jon Sveller kabi kognitiv psixologlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar kognitiv ishlov berish mexanizmlari va kognitiv yukning inson faoliyatiga ta'siri haqida qimmatli tushunchalarni berdi. Kahnemanning ikki jarayon nazariyasi bo'yicha seminal ishi intuitiv, avtomatik jarayonlar va maslahatlashuvchi, mashaqqatli jarayonlar o'rtasidagi farqni ochib beradi va tarjimonlar sinxron tarjima paytida kognitiv resurslarni qanday taqsimlashiga oydinlik kiritadi. Svellerning kognitiv yuk nazariyasi kognitiv yukning o'rganish va muammolarni hal qilishga ta'sirini yanada aniqlab, ishlashni optimallashtirish uchun kognitiv resurslarni samarali boshqarish muhimligini ta'kidlaydi. Interpretatsiya tadqiqotlari sohasidagi empirik tadqiqotlar, masalan, Frants P tomonidan olib borilgankatta tarjima qilish va Miriam

Shlesinger, sinxron tarjimaning kognitiv talablarini va tarjimonning ishlashiga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganib chiqdi. P. D. X. xakerning tarjimada kognitiv ishlov berish bo'yicha tadqiqotlari tarjimonlar tomonidan sinxron tarjima qilish talablarini engish uchun qo'llaniladigan kognitiv strategiyalarni o'rganadi, kognitiv yukni boshqarishda ishchi xotira va diqqatni nazorat qilishning rolini ta'kidlaydi. Shlesingerning tarjimadagi kognitiv cheklovlar bo'yicha olib borgan tadqiqotlari lingvistik farqlar va ishlov berish cheklovlari bilan bog'liq muammolarni ta'kidlab, tarjimonlarga ushbu to'siqlarni engib o'tish uchun kognitiv moslashuvchanlik va moslashuvchan strategiyalarni ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi. Ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish bilan shug'ullanadigan tarjimonlar aniq va ravon tarjima qilish uchun kognitiv jarayonlar va lingvistik murakkabliklarning murakkab o'zaro ta'sirini boshqarishi kerak. Kognitiv psixologiyaning nazariy asoslariga va tarjima tadqiqotlarining empirik dalillariga asoslanib, tarjimonlar kognitiv yukni boshqarish va ishlashni optimallashtirish uchun samarali kognitiv strategiyalarni ishlab chiqishlari mumkin. Bundan tashqari, o'quv dasturlari va kasbiy rivojlanish tashabbuslari tarjimonlarga kognitiv chidamlilikni oshirish va kognitiv yukning tarjima aniqligiga salbiy ta'sirini yumshatish uchun zarur vositalar va usullarni taqdim etishi mumkin.
ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilishda til tuzilishi muammolarini hal qilish strategiyasining aniq misollari:

Til tuzilmalari bilan tanishish:

Misol: ingliz va o'zbek tili tuzilmalarini o'rganayotgan tarjimon har ikki tilda ham gap konstruksiyalarini taqqoslashi va taqqoslashi mumkin. Masalan, ular ingliz tilida yordamchi fe'llardan qanday foydalanishini tahlil qilishlari mumkin (masalan, "bor", "Iroda"), o'zbek tilida esa o'xshash grammatik munosabatlarni etkazish uchun postpozitsiyalar va ish belgilari qo'llaniladi.

Lug'at va terminologiya ro'yxatlarini tayyorlash:

Misol: interpretatsiya sessiyasidan oldin tarjimon manba materialida tez-tez ishlatiladigan maxsus atamalar lug'atini tuzishi mumkin edi. Masalan, ular huquqiy yoki tibbiy nutq bilan bog'liq atamalarni o'z ichiga olishi mumkin, bu esa tarjima paytida duch kelgan har qanday notanish atamalar uchun tayyor ma'lumotlarga ega bo'lishini ta'minlaydi.

Madaniy Kompetentsiyani Oshirish:

Misol: o'z madaniy malakasini oshirishga intilayotgan tarjimon o'zbek madaniy amaliyoti, adabiyoti va ommaviy axborot vositalariga sho'ng'ishi mumkin. Masalan, ular o'zbek adabiyotini o'qishlari, o'zbek filmlarini tomosha qilishlari yoki madaniy tadbirlarda ishtirok etishlari mumkin.

Faol tinglash va Eslatma yozishni mashq qilish:

Misol: amaliyot davomida tarjimonlar sinxron o'zbek tilida eslatma olib, ingliz tilidagi nutq yoki taqdimotlarning yozuvlarini tinglashlari mumkin edi. Ushbu mashq ularning asosiy ma'lumotlarni olish qobiliyatini yaxshilashga va real vaqtda tarjima qilishda aniqlikni saqlashga yordam beradi, faol tinglash va eslatma olish ko'nikmalarini oshiradi.

Murakkab tuzilmalar uchun ketma-ket tarjimadan foydalanish:

Misol: manba tilida sinxron tarjima qilish qiyin bo'lgan murakkab yoki uzun jumlalar mavjud bo'lgan holatlarda tarjimon ketma-ket tarjima qilishni tanlashi mumkin. Misol uchun, agar ingliz tilida so'zlashuvchi ixcham huquqiy dalil keltirsa, tarjimon nutqni o'zbek tilida aniqroq va keng qamrovli tarjima qilish imkonini beruvchi segmentlarda tarjima qilishni so'rashi mumkin.

Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali tarjimonlar ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish uchun xos bo'lgan til tuzilishi muammolarini samarali hal qilishlari va shu orqali ularning tarjimalarining aniqligi va sodiqligini ta'minlashlari mumkin.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish vazifasi sintaksis, morfologiya, leksika va madaniy nuanslardagi tafovutlardan kelib chiqqan holda til tuzilishidagi jiddiy muammolarga duch kelishni taqozo etadi. Tarjimonlarga ularning tarjimalarining aniqligi va ravonligini ta'minlash uchun ushbu qiyinchiliklarni mohirona boshqarish vazifasi yuklatilgan. Strategik yondashuvlarni amalga oshirish, jumladan, til tuzilmalari bilan tanishish, lug'atlarni puxta tayyorlash, madaniy kompetentsiyani rivojlantirish va faol tinglash ko'nikmalarini takomillashtirish ushbu to'siqlarni samarali bartaraf etishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, keyingi tadqiqotlar va davom etayotgan o'quv tashabbuslari ingliz tilini o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish sohasini doimiy ravishda rivojlantirish uchun juda muhimdir. Ushbu sa'y-harakatlar umumiy sifat va aniqlikni oshirish uchun jalb qilingan nozikliklar haqidagi tushunchamizni chuqurlashtirish va tarjima qilish amaliyotini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot va malaka oshirishdagi doimiy sa'y-harakatlar orqali tarjimonlar o'z qobiliyatlarini yanada optimallashtirishlari va tarjima metodologiyalarining doimiy evolyutsiyasiga hissa qo'shishlari mumkin. Shu sababli, interpretatsiya hamjamiyatidagi manfaatdor tomonlar tadqiqot va trening tashabbuslariga investitsiyalarni birinchi o'ringa qo'yish, ingliz tilidan o'zbek tiliga sinxron tarjima qilish sohasida doimiy takomillashtirish va innovatsiyalar uchun qulay muhitni yaratish vazifasini bajaradi. Birgalikda bu maqsadlar sari intilish orqali, biz tarjima mukammallikni standartlarini yuksaltirishda va tobora bog'langan dunyoda ko'p tilli muloqot hech-rivojlanayotgan talablarini qondirish uchun harakat qilishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Bassnett, S., & Lefevere, A. (Tahr.). (2019). Tarjima, Tarix va Madaniyat. Routledge.
2. Grosjan, F. (2010). Ikki tilli: hayot va haqiqat. Garvard Universiteti Matbuoti.
3. Gile, D. (1995). Tarjimon va tarjimonlarni tayyorlash uchun asosiy tushunchalar va modellar. Jon Benjamins Nashriyoti.
4. Halverson, S. (1997). Amerika Qo'shma Shtatlarida tarjima va tarjima o'quv dasturlari. Ko'p Tilli Masalalari.
5. Englund Dimitrova, B. (2005). Tarjima jarayonida ekspertiza va tushuntirish. Jon Benjamins Nashriyoti.
6. Kahneman, D. (2011). Fikrlash, tez va sekin. Farrar, Straus va Giroux.
7. Sveller, J. (1988). Muammoni hal qilish paytida kognitiv yuk: o'rganishga ta'siri. Kognitiv fan, 12(2), 257-285.
8. . Interpretatsion tadqiqotlar bilan tanishish. Routledge.
9. Shlesinger, M. (1998). Ketma-ket tarjima qilishning kognitiv yondashuvlari: oldinga yoki orqaga qadam? Maqsad, 10 (1), 81-98.
10. Tymoczko, M. (2014). Tarjimani kengaytirish, tarjimonlarni kuchaytirish. Routledge.
11. Venuti, L. (1998). Tarjima janjallari: farq etikasi tomon. Routledge.